

**TA'LIM JARAYONIDA REFLEKSIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDAGI
PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishda psixologik yondashuvlar o'rganildi. Refleksiv qobiliyatlarning mohiyati va psixologik omillarning ta'limdagi o'rni aniqlab olindi. Tadqiqotda psixologik intervensiyalar, guruh muhokamalari va empirik kuzatuvlar usullari qo'llanildi. Natijalar ta'lim muhitida psixologik yondashuvlarning refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishda samaradorligini ko'rsatdi hamda shaxslararo munosabatlar va o'z-o'zini anglashga ijobiy ta'sirini namoyish etdi. Muallif olingan ma'lumotlar asosida ta'lim jarayonida refleksiv qobiliyatlarni shakllantirishda ushbu yondashuvlarning ahamiyati va amaliy qo'llanilishi haqida xulosa chiqardi.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, refleksiv qobiliyat, psixologik yondashuvlar, ijtimoiy-psixologik muhit, motivatsiya, guruhli faoliyat, mentorlik, tanqidiy fikrlash, pedagogik psixologiya, mulqot madaniyati, o'zaro ishonch, psixologik madaniyat, ta'lim sifati, interaktiv metodlar.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ РЕФЛЕКСИВНЫХ
СПОСОБНОСТЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ**

Аннотация. В данной статье изучены психологические подходы к развитию рефлексивных способностей в образовательном процессе. Определены сущность рефлексивных способностей и роль психологических факторов в образовании. В исследовании использовались методы психологических интервенций, групповых обсуждений и эмпирических наблюдений. Результаты показали эффективность психологических подходов в развитии рефлексивных способностей в образовательной среде, а также их положительное влияние на межличностные отношения и самопознание. Автор на основе полученных данных сделал вывод о значении и практическом применении этих подходов в формировании рефлексивных способностей в образовательном процессе.

Ключевые слова: образовательный процесс, рефлексивные способности, психологические подходы, социально-психологическая среда, мотивация, групповая деятельность, наставничество, критическое мышление, педагогическая психология, культура общения, взаимное доверие, психологическая культура, качество образования, интерактивные методы.

**APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF REFLECTIVE ABILITIES IN THE
EDUCATIONAL PROCESS**

Abstract: This article explores psychological approaches to the development of reflective abilities in the educational process. The essence of reflective abilities and the role of psychological factors in education were identified. The study employed methods such as psychological interventions, group discussions, and empirical observations. The results demonstrated the effectiveness of psychological approaches in developing reflective abilities within the educational environment, as well as their positive impact on interpersonal relationships and self-awareness. Based on the obtained data, the author concluded on the significance and practical application of these approaches in shaping reflective abilities in the educational process.

Keywords: educational process, reflective ability, psychological approaches, socio-psychological environment, motivation, group activity, mentoring, critical thinking, educational

214 *psychology, communication culture, mutual trust, psychological culture, quality of education, interactive methods.*

Bugungi kun ta'lim sohasida pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish uchun psixologik yondashuvlarning o'rni ortib bormoqda. Shaxslarning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri, guruhdagi muloqot, psixologik qo'llab-quvvatlash va motivatsiya tizimlari ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim omillardan hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogik kadrlar tayyorlashda ushbu yondashuvlar talabalar va o'qituvchilar o'rtasida o'zaro hurmat, ishonch va faol hamkorlik muhitini yaratish imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-fevraldagi PQ-4373-sonli qarorida ta'lim muassasalarida pedagoglarning malakasini oshirish, ularning psixologik madaniyatini yuksaltirish, shuningdek o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilashga doir yangi tizimlarni joriy etish vazifalari belgilangan. Bu qaror ta'lim jarayonida psixologik omillarni tizimli ravishda hisobga olish zaruratini ta'kidlaydi [1].

Shuningdek, 2021-yil 29-apreldagi PQ-5175-sonli "Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaror ham pedagogik kadrlarni tayyorlashda innovatsion pedagogik texnologiyalar va psixologik xizmatlarni keng joriy etish muhimligini ta'kidlab, ta'lim sifatini oshirishda ijtimoiy-psixologik yondashuvlarni qo'llashning ahamiyatini oshirgan [2]. Respublikamiz pedagogik universitetlarida olib borilayotgan amaliy ishlar va tadqiqotlar psixologik omillarning ta'lim jarayonida pedagoglarning professional rivojlanishi va talabalarning ta'lim olish samaradorligini oshirishda katta rol o'ynashini ko'rsatmoqda. Shu bois, ta'lim jarayonida psixologik yondashuvlarni yanada takomillashtirish va samarali qo'llash pedagogik kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqola ushbu yondashuvlarning nazariy asoslari hamda respublikamiz universitetlari tajribasi misolida ularning amaliy qo'llanilishini o'rganishga qaratilgan.

So'nggi yillarda ta'lim va pedagogik psixologiya sohasida psixologik yondashuvlarga e'tibor sezilarli darajada oshdi. Xorijiy olimlar **ijtimoiy munosabatlar** va guruhdagi hamkorlik ta'lim jarayonidagi shaxsning ichki rivojlanishi, ayniqsa refleksiv qobiliyatlarning shakllanishida muhim omil ekanligini ko'rsatdilar (Mercer, 2020; Veenman & Beishuizen, 2021) [3]. Mercer (2020) o'z tadqiqotlarida pedagoglar va talabalar o'rtasidagi muloqotning sifatli ijtimoiy-psixologik muhit yaratishda, o'quv jarayonining o'zaro faoliyatga asoslangan mexanizmlarini shakllantirishda muhimligini ta'kidlaydi. Veenman va Beishuizen (2021) [4], esa refleksiv qobiliyatlar rivojlanishida o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va muloqotning o'rni haqida keng ilmiy asosda dalillar keltirdi.

Rossiya va Qozog'iston olimlari guruh ishlari va mentorlik tizimlari orqali talabalar orasida psixologik barqarorlik va o'zini anglash ko'nikmalarini rivojlantirishga oid tajribalarni taqdim etdi (Ivanov, 2020; Alimbekova, 2022). Bu tadqiqotlar pedagogik jarayonda ijtimoiy kontekstning rolini yoritib, pedagog kadrlar tayyorlashda ijtimoiy-psixologik yondashuvlarning ahamiyatini oshirdi [5-6].

Respublikamiz olimlari so'nggi yillarda psixologik omillarni o'rganishga alohida e'tibor qaratmoqda. Islomova (2021) [7], ta'lim jarayonida talabalar orasida ijtimoiy interaktiv metodlarning refleksiv fikrlashni rivojlantirishdagi rolini aniqladi. S.Tursunov va A. Hamroqulov (2022) [8], esa ijtimoiy-psixologik yondashuvlar yordamida pedagogika universitetlarida o'qituvchilar malakasini oshirishning samaradorligini ilmiy asosda ko'rsatdilar. Ularning tadqiqotlari O'zbekistonda ta'lim sifatini oshirishda psixologik omillarning qanchalik muhimligini tasdiqlaydi. Umuman olganda, so'nggi ilmiy tadqiqotlar psixologik yondashuvlarning ta'lim jarayonida, ayniqsa pedagogik kadrlar tayyorlashda refleksiv qobiliyatlarni shakllantirishda asosiy omil ekanligini ko'rsatmoqda. Bu yondashuvlar o'quv muhitini o'quvchilarning individual va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda shakllantirishga, o'zaro ishonch va hamkorlik muhitini yaratishga imkon beradi.

Ushbu tadqiqotda pedagogik kadrlarni tayyorlash jarayonida psixologik yondashuvlar orqali talabalar refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirish samaradorligi o'rganildi. Tadqiqot Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti va Navoiy davlat universitetining pedagogika va psixologiya yo'nalishlarida tahsil olayotgan 80 nafar talaba hamda 15 nafar

professor-o'qituvchini qamrab oldi. Ishtirokchilar tasodifiy tanlov asosida, o'quv jarayonida faol ishtirok etish darajasi va ochiqqligi asosida belgilandi. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

So'rovnoma (anketalar): Talabalarning ijtimoiy-psixologik muhitga munosabati, refleksiv faoliyatga qiziqishi, o'z-o'zini tahlil qilish va fikr bildirishi bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi. Savollar Likert shkalasiga asoslangan bo'lib, ularning emotsional, ijtimoiy va intellektual refleksiya darajalarini baholashga yo'naltirildi.

Intervyular: Tanlangan talaba va o'qituvchilar bilan yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi. Savollar psixologik yondashuvlar, o'zaro munosabatlar, ta'lim jarayonidagi refleksiya, muhitning ta'siri kabi masalalarni qamrab oldi. Intervyular suhbatdoshlarning real hissiyotlarini aniqlash, fikrlar chuqurligini o'rganish va holatlarni yaxshiroq tushunishga yordam berdi.

Kuzatuv: Dars jarayonlarida bevosita ishtirok etilib, talabalar va o'qituvchilarning o'zaro muloqoti, guruh faoliyatidagi roli, faolligi va reflektiv yondashuvlarga amal qilinish darajasi tizimli tarzda qayd etildi. Kuzatuvlar 2 hafta davomida 6 ta guruhda olib borildi.

Eksperimental metod: Tadqiqot ishtirokchilari ikki guruhga ajratildi – nazorat guruhi (an'anaviy o'qitish bilan) va tajriba guruhi (psixologik yondashuvlar asosida). Tajriba guruhida mentorlik, guruh muhokamalari, motivatsion mashg'ulotlar va reflektiv savol-javob texnikalari asosida mashg'ulotlar o'tkazildi.

Eksperiment yakunida har ikki guruhning refleksiv qobiliyat darajalari solishtirildi.

Yig'ilgan barcha ma'lumotlar statistik tahlil dasturi (SPSS) yordamida tahlil qilinib, ishonchlilik ko'rsatkichlari va korrelyatsiya koeffitsiyentlari hisoblandi.

So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar o'rtasida ijtimoiy-psixologik muhit darajasi bilan refleksiv qobiliyatlarning rivojlanishi o'rtasida aniq ijobiy bog'liqlik mavjud. Yuqori ijtimoiy-psixologik muhitda tahsil olayotgan talabalar o'z fikrlarini erkin ifoda etish, xatolarini tan olish va o'z faoliyatini tahlil qilishga ko'proq moyil bo'lishgan. Quyidagi 1-jadval bu bog'liqlikni aniq ko'rsatadi.

1-jadval

Ijtimoiy-psixologik muhit va refleksiv qobiliyat darajasi
o'rtasidagi bog'liqlik

Ijtimoiy-psixologik muhit darajasi	Refleksiv qobiliyat darajasi	O'rtacha ball (100 ballik tizimda)
Yuqori	Yuqori	92
O'rtacha	O'rtacha	76
Past	Past	60

Kuzatuvlar va intervyular asosida aniqlanishicha, guruh muhokamalari va mentorlik faoliyati talabalar o'rtasida o'zaro ishonchni oshirib, o'z fikrini ochiq ifoda etish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam bergan. Shu bilan birga, an'anaviy darslarda qatnashayotgan talabalar refleksiv faoliyatda sustroq bo'lgani kuzatildi. Quyidagi 2-jadvalda turli faoliyat shakllarining ta'siri ko'rsatib berilgan:

2-jadval

Faoliyat shakllari bo'yicha talabalar fikr bildirish erkinligi va refleksiv fikrlash darajasi

Faoliyat turi	Talabalar o'z fikrini erkin ifoda etish foizi (%)	Refleksiv fikrlash faolligi (100 ball)
Guruh muhokamalari	78	86
Mentorlik	82	92
An'anaviy darslar	50	64

Eksperiment yakunida esa psixologik yondashuvlar asosida ishlagan tajriba guruhi ishtirokchilarida refleksiv qobiliyat darajalari nazorat guruhiga nisbatan 25–30% yuqori bo'lgani

216 aniqlandi. Bu esa psixologik yondashuvlarning ta'lim jarayonidagi real amaliy ahamiyatini ochib berdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, ijtimoiy-psixologik omillarni ongli ravishda ta'limga tatbiq etish, refleksiv qobiliyatlarning rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'quvchilarning faolligi, o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmalari, tanqidiy fikrlashi va shaxsiy kamolotiga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida ijtimoiy-psixologik yondashuvlarni tizimli va samarali qo'llash refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim omil ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Ijtimoiy-psixologik muhitning yuqori darajada tashkil etilishi talabalar o'rtasida ochiq muloqot, o'z fikrini erkin ifoda etish, tanqidiy fikrlash hamda o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmalarining rivojlanishiga zamin yaratadi. Shuningdek, guruhli faoliyatlar, mentorlik va interaktiv metodlar ta'lim jarayonida talabalar refleksiv faolligini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning psixologik savodxonligi va ijtimoiy-psixologik yondashuvlarga tayangan holda faoliyat yuritishi nafaqat talabalar motivatsiyasini kuchaytiradi, balki o'quvchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamjihatlik va emotsional barqarorlikni ta'minlaydi. Bu omillar o'z navbatida, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, shaxsning ongli va kasbiy kamolotiga xizmat qiladi.

Shu bois, pedagogik kadrlar tayyorlash tizimida ijtimoiy-psixologik yondashuvlarni tizimli ravishda joriy etish, refleksiv qobiliyatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan samarali metodlarni kengaytirish zarur. Bunday yondashuvlar ta'lim sifatini yaxshilash, talabalarning individual va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish, shuningdek, zamonaviy pedagogikaning talablariga javob beruvchi raqobatbardosh kadrlarni yetishtirish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, ta'lim jarayonida psixologik va ijtimoiy omillarni hisobga olgan holda pedagogik jarayonlarni rejalashtirish va tashkil etish zamonaviy ta'limning sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-fevraldagi PQ-4373-sonli qarori. «Ta'lim muassasalarida pedagoglarning malakasini oshirish, ularning psixologik madaniyatini yuksaltirish va o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik holatini yaxshilashga doir chora-tadbirlar». O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-apreldagi PQ-5175-sonli qarori. «Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida». O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti.

3. Mercer, N. (2020). The social nature of learning: Teacher-student interaction and its role in developing thinking skills. *Cambridge Journal of Education*, 50(4), 445-461.

4. Veenman, M.V.J., & Beishuizen, J.J. (2021). *The development of reflective skills in collaborative learning environments. Learning and Instruction*, 74, 101380.

5. Ivanov, P. (2020). Group work and psychological resilience among university students. *Russian Journal of Educational Psychology*, 10(2), 113-125.

6. Alimbekova, G. (2022). Social-psychological aspects of student mentoring in higher education. *Journal of Pedagogical Science*, 15(3), 45-52.

7. Islomova, N. (2021). The role of interactive social methods in developing reflective thinking of students. *Uzbek Journal of Education and Psychology*, 4(1), 29-36.

8. Tursunov, S., & Hamroqulov, A. (2022). Effectiveness of social-psychological approaches in professional development of pedagogical staff. *Central Asian Journal of Education*, 6(2), 89-98.